Justitieutskottets betänkande 1985/86:17

om datorrelaterade brott och ocker (prop. 1985/86:65 jämte motion)

JuU 1985/86:17

Sammanfattning

I detta betänkande tillstyrker utskottet ett regeringsförslag om ändringar i den straffrättsliga regleringen i fråga om datorrelaterade brott och ocker.

Lagändringarna syftar till att förstärka det straffrättsliga skyddet mot straffvärda förfaranden som har anknytning till användningen av automatisk informationsbehandling, särskilt datorer. Ändringarna berör brottsbalkens bestämmelser om bedrägeri, trolöshet mot huvudman, olovligt brukande och mutbrott samt regleringen i datalagen om dataintrång. Förslaget innefattar också ett utvidgat straffansvar för s. k. kreditocker.

Utskottet avstyrker en motion (fp), som gäller utformningen av bestämmelsen om olovligt brukande.

Utskottet föreslår att den nya lagstiftningen skall träda i kraft den 1 juli 1986.

Propositionen m. m.

I proposition 1985/86:65 har regeringen (justitiedepartementet) föreslagit riksdagen att anta genom propositionen framlagda förslag till

1. lag om ändring i brottsbalken,
2. lag om ändring i datalagen (1973:289).

Förslagen har granskats av lagrådet.

I fråga om propositionens huvudsakliga innehåll hänvisar utskottet till vad som anförs i det följande under rubriken Utskottet på s. 6.

I samband med propositionen behandlar utskottet den med anledning av propositionen väckta motionen 1985/86:250 av Bengt Harding Olson (fp). Motionsyrkandet redovisas på s. 6.

De vid propositionen fogade lagförslagen har följande lydelse.

1 *Riksdagen 1985/86. 7 saml. Nr 17*

Lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs att 9 kap. 1 och 5 §§, 10 kap. 5 och 7 §§ samt 20 kap. 2 § brottsbalken skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
9 kap.	
1 §	
Den som medelst vilseledande förmår någon till handling eller underlåtenhet, som innebär vinning för gärningsmannen och skada för den vilseledde eller någon i vars ställe denne är, dömes för b e d r ä g e r i till fängelse i högst två år.	
	För bedrägeri döms också den som genom att lämna oriktig eller ofullständig uppgift, genom att ändra i program eller upptagning eller på annat sätt olovligen påverkar resultatet av en automatisk informationsbehandling eller någon annan liknande automatisk process, så att det innebär vinning för gärningsmannen och skada för någon annan.
5 §	
Den som vid avtal eller annan rättshandling begagnar sig av någons trångmål, oförstånd, lättsinne eller beroende ställning *i förhållande till honom* till att bereda sig förmån, som står i uppenbart missförhållande till vederlaget eller för vilken vederlag *icke* skall utgå, *dömes* för o c k e r till böter eller fängelse i högst två år.	Den som vid avtal eller *någon* annan rättshandling begagnar sig av någons trångmål, oförstånd, lättsinne eller beroende ställning till att bereda sig förmån, som står i uppenbart missförhållande till vederlaget eller för vilken vederlag *inte* skall utgå, *döms* för o c k e r till böter eller fängelse i högst två år.
	För ocker döms också den som vid kreditgivning i näringsverksamhet eller i annan verksamhet, som bedrivs vanemässigt eller annars i större omfattning, bereder sig ränta eller annan ekonomisk förmån, som står i uppenbart missförhållande till motprestationen.
Är brottet grovt, *dömes* till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.	Är brottet grovt, *döms* till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.
10 kap.	
5 §	
Om någon, som på grund av förtroendeställning, *vare sig det är i allmän eller enskild tjänst, såsom*	Om någon, som på grund av förtroendeställning fått *till uppgift* att för *någon* annan sköta ekonomisk

sysslоman eller eljest, fått att för annan sköta ekonomisk angelägenhet eller *öva tillsyn å* skötseln *därav*, missbrukar *behörighet att företräda huvudmannen eller eljest* sin förtroendeställning och därigenom skadar huvudmannen, *dömes, om gärningen icke är belagd med straff enligt 1–3 §§*, för trolöshet mot huvudman till böter eller fängelse i högst två år.

angelägenhet *eller självständigt handha kvalificerad teknisk uppgift* eller *övervaka* skötseln *av sådan angelägenhet eller uppgift*, missbrukar sin förtroendeställning och därigenom skadar huvudmannen, *döms han* för trolöshet mot huvudman till böter eller fängelse i högst två år. *Vad som har sagts nu gäller inte, om gärningen är belagd med straff enligt 1–3 §§.*

Är brottet grovt, skall dömas till fängelse, lägst sex månader och högst sex år. Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas, om gärningsmannen begagnat falsk handling eller vilseledande bokföring eller tillfogat huvudmannen betydande eller synnerligen kännbar skada.

Missbrukar någon, som fått att sköta rättslig angelägenhet för annan, till förfång för huvudmannen sin förtroendeställning, *dömes* enligt *vad i* första stycket *sägs, ändå att* angelägenheten *ej* är av ekonomisk art.

Missbrukar någon, som fått *till uppgift* att sköta rättslig angelägenhet för *någon* annan, till förfång för huvudmannen sin förtroendeställning, *döms han* enligt första stycket, *även om* angelägenheten *inte* är av ekonomisk *eller teknisk* art.

7 §

Om någon olovligen brukar annans sak, *som han har i besittning*, och därigenom vållar skada eller olägenhet, *dömes* för olovligt brukande till böter eller fängelse i högst sex månader. Detsamma skall gälla, om *innehavare* av fastighet brukar denna till men för annans rätt *därtill* genom att olovligen bygga, gräva, plöja, *upptaga* väg, låta kreatur beta eller *vidtaga* annan dylik åtgärd.

Om någon olovligen brukar *någon* annans sak och därigenom vållar skada eller olägenhet, *döms han* för olovligt brukande till böter eller fängelse i högst sex månader.

Detsamma skall gälla, om *innehavaren* av *en* fastighet brukar denna till men för annans rätt *till den* genom att olovligen bygga, gräva, plöja, *ta upp* väg, låta kreatur beta eller *vidta någon* annan, dylik åtgärd.

Är brott enligt första stycket grovt, döms till fängelse i högst två år.

20 kap.

2 §[1]

Arbetstagare som tar emot, låter åt sig utlova eller begär muta eller annan otillbörlig belöning för sin tjänsteutövning, döms för mutbrott till böter eller fängelse i högst två år. Detsamma skall gälla, om arbetstagaren begått gärningen innan han erhöll anställningen eller efter det han slutat densamma. Är brottet grovt, döms till fängelse i högst sex år.

[1] Senaste lydelse 1986:47.

Vad i första stycket sägs om arbetstagare äger motsvarande tillämpning på

1. ledamot av styrelse, verk, nämnd, kommitté eller annan sådan myndighet som hör till staten eller till kommun, landstingskommun, kommunalförbund, församling, kyrklig samfällighet eller allmän försäkringskassa,

2. den som utövar uppdrag som är reglerat i författning,

3. krigsman eller annan som fullgör lagstadgad tjänsteplikt,

4. den som utan att inneha anställning eller uppdrag som nu har sagts utövar myndighet och

5. den som i annat fall än som avses i 1–4 på grund av förtroendeställning *såsom sysslomän eller eljest* fått att för annan sköta rättslig eller ekonomisk angelägenhet eller *öva tillsyn å* skötseln av sådan angelägenhet.	5. den som i annat fall än som avses i 1–4 på grund av förtroendeställning fått *till uppgift* att för *någon* annan sköta rättslig eller ekonomisk angelägenhet *eller självständigt handha kvalificerad teknisk uppgift* eller *övervaka* skötseln av sådan angelägenhet *eller uppgift*.

Denna lag träder i kraft den 1 april 1986.

2 Förslag till

Lag om ändring i datalagen (1973:289)

Härigenom föreskrivs att 21 § datalagen (1973:289)[1] skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	21 §
Den som olovligen bereder sig tillgång till upptagning för automatisk databehandling eller olovligen ändrar eller utplånar eller i register för in sådan upptagning dömes för dataintrång till böter eller fängelse i högst två år, om ej gärningen är belagd med straff i brottsbalken.	Den som olovligen bereder sig tillgång till upptagning för automatisk databehandling eller olovligen ändrar eller utplånar eller i register för in sådan upptagning dömes för dataintrång till böter eller fängelse i högst två år, om ej gärningen är belagd med straff i brottsbalken. *Med upptagning avses härvid även uppgifter som är under befordran via elektroniskt eller annat liknande hjälpmedel för att användas för automatisk databehandling.*
För försök eller förberedelse till *brott som avses i första stycket dömes* till ansvar enligt 23 kap. brottsbalken. Skulle brottet, om det hade fullbordats, ha varit att anse som ringa, får dock *ej* dömas till ansvar enligt vad som nu har sagts.	För försök eller förberedelse till *dataintrång döms* till ansvar enligt 23 kap. brottsbalken. Skulle brottet, om det hade fullbordats, ha varit att anse som ringa, får dock *inte* dömas till ansvar enligt vad som nu har sagts.

Denna lag träder i kraft den 1 april 1986.

[1] Lagen omtryckt 1982:446.

Motionen

I motion 1985/86:250 av Bengt Harding Olson (fp) yrkas att riksdagen beslutar att 10 kap. 7 § brottsbalken utformas på följande sätt:

Om någon olovligen brukar någon annans sak, som han har i besittning, och därigenom vållar skada eller olägenhet, döms han för olovligt brukande till böter eller fängelse i högst sex månader. Detsamma skall gälla om någon, vare sig han har besittning eller inte, olovligen brukar någon annans anläggning för automatisk informationsbehandling eller annan liknande automatisk process och därigenom vållar skada eller olägenhet.

För olovligt brukande döms också innehavare av en fastighet, om han brukar denna till men för annans rätt till fastigheten genom att olovligen bygga, gräva, plöja, ta upp väg, låta kreatur beta eller vidta någon annan dylik åtgärd.

Är brott enligt första stycket grovt, döms till fängelse i högst två år.

Utskottet

Inledning

Behovet av straffrättslig reglering i fråga om gärningar med anknytning till datorteknik m. m. har under senare år aktualiserats i flera olika sammanhang (se t. ex. JuU 1976/77:11 s. 11 f, 1980/81:26 s. 2 f och 1982/83:30 s. 10 f).

Förslag till vissa bestämmelser i ämnet har framlagts av två efter regeringens bemyndigande tillkallade utredningar, dels förmögenhetsbrottsutredningen (Ju 1976:04) i betänkandet (SOU 1983:50) Översyn av lagstiftningen om förmögenhetsbrott utom gäldenärsbrott, dels utredningen (Ju 1979:09) om skydd för företagshemligheter i betänkandet (SOU 1983:52) Företagshemligheter.

Propositionen bygger på förslag i de båda betänkandena och på remissbehandling av dem.

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås vissa lagändringar som syftar till att förstärka det straffrättsliga skyddet mot straffvärda förfaranden som har anknytning till användningen av automatisk informationsbehandling, särskilt datorer. Förslagen i propositionen utgår ifrån att reformbehovet på området bör tillgodoses genom att redan befintliga straffbestämmelser – i första hand inom den centrala straffrätten – ändras så att de blir tillämpliga även på straffvärda handlingar som har anknytning till sådan teknik för informationsbehandling.

Enligt regeringsförslaget skall det i *bedrägeristadgandet* i brottsbalken (BrB) föras in en ny bestämmelse som straffbelägger att någon bereder sig vinning genom att olovligen påverka resultatet av en automatisk informationsbehandling eller en liknande automatisk process, så att det innebär skada för någon annan (9 kap. 1 § BrB).

Vidare föreslås i propositionen ändringar i straffstadgandena om *olovligt*

brukande (10 kap. 7 § BrB) och *dataintrång* (21 § datalagen). Ändringsförslagen syftar till att möjliggöra ett effektivare ingripande mot förfaranden som brukar betecknas som tidsstöld resp. wire-tapping (olovligt avlyssnande av data som är under befordran).

Det föreslås också att gärningsmannabegreppet vid brottet *trolöshet mot huvudman* (10 kap. 5 § BrB) utvidgas något så att personer med kvalificerade tekniska göromål under vissa förutsättningar skall kunna fällas till ansvar för detta brott. En motsvarande utvidgning av personkretsen föreslås beträffande *mutbrott* (20 kap. 2 § BrB).

Propositionen innehåller också ett förslag om utvidgat straffansvar för s. k. kreditocker. Den som lämnar kredit i näringsverksamhet eller annars vanemässigt eller i större omfattning skall kunna dömas för *ocker* (9 kap. 5 § BrB), om det råder ett uppenbart missförhållande mellan den ränta e. d. som han betingar sig och motprestationen. Det nu gällande kravet att gärningsmannen utnyttjar någons underläge av viss beskaffenhet slopas alltså när det gäller kreditocker. Avsikten är att möjliggöra effektivare ingripanden än för närvarande mot verksamhet på den s. k. grå lånemarknaden.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 april 1986.

Allmänt

I propositionen visas att det finns brister i det nuvarande straffrättsliga regelsystemet när det gäller att komma till rätta med straffvärda handlingar med anknytning till modern informationsbehandling. Även om de straffbestämmelser som redan finns till stor del kan tillämpas också om brottet har anknytning till t. ex. datortekniken, har ADB-momentet visat sig ibland ge gärningen en så särpräglad karaktär, att den inte utan vidare kan hänföras till det straffstadgande som närmast borde vara tillämpligt. De förslag som lämnas i propositionen avser att råda bot på de onöjaktigheter som har uppmärksammats.

Utskottet har vid flera tillfällen behandlat frågor om datorrelaterade brott. Utskottet finner att de nu framlagda förslagen är väl ägnade att bidra till att stärka det straffrättsliga skyddet mot den datorrelaterade brottsligheten och straffvärda gärningar i övrigt på området. Den lagtekniska lösningen – ändringar i och tillägg till redan befintliga straffbestämmelser inom i första hand den centrala straffrätten – anser utskottet vara riktig. Tekniken överensstämmer med den rekommendation som riksdagen har antagit i fråga om riktlinjer för arbetet mot den ekonomiska brottsligheten (JuU 1984/85:28 s. 23, rskr. 270).

Den utformning som de nya bestämmelserna har föreslagits få i paragraferna om *bedrägeri* (9 kap. 1 § BrB), *trolöshet mot huvudman* (10 kap. 5 § BrB), *mutbrott* (20 kap. 2 § BrB) samt *dataintrång* (21 § datalagen) föranleder ingen erinran från utskottets sida. Utskottet tillstyrker bifall till propositionen i dessa delar.

Utskottet vill något beröra en konsekvens av förslaget till ändring av 9 kap. 1 § BrB, dvs. bedrägeriparagrafen, som har tagits upp av lagrådet.

Enligt propositionen är det en avsikt med det nya andra stycket i bedrägeriparagrafen att fånga upp alla typer av s. k. automatmissbruk. Sådana gärningar har i domstolspraxis bedömts ibland som tillgreppsbrott, ibland som s. k. snyltning enligt 9 kap. 2 § andra stycket BrB. Den nya ordningen bör medföra större enhetlighet och enkelhet i bedömningen.

Det nya andra stycket i 9 kap. 1 § kan alltså bli tillämpligt på samtliga typer av automatmissbruk. I fall då brottet är ringa kan också bestämmelsen om bedrägligt beteende i 9 kap. 2 § första stycket bli tillämplig. Emellertid kommer också den särskilda snyltningsregeln i 9 kap. 2 § andra stycket – som i likhet med det nu föreslagna nya andra stycket i bedrägeriparagrafen inte förutsätter något vilseledande – att vara tillämplig, om de övriga rekvisiten enligt den bestämmelsen är uppfyllda. Bestämmelsen gäller den som utan att göra rätt för sig begagnar sig av husrum, förtäring, transport, tillträde till föreställning eller annat dylikt, som tillhandahålls under förutsättning av kontant betalning. Till denna regel är knuten en särskild åtalsprövningsregel (9 kap. 12 § andra stycket BrB); enligt denna får sådana bedrägliga beteenden inte åtalas med mindre åtal finnes påkallat ur allmän synpunkt.

Åtalsprövningsregeln infördes år 1976 (JuU 1976/77:11, rskr. 90). Syftet med den var att rättsväsendets resurser inte i alltför hög grad skulle tas i anspråk för beivrande av mindre lagöverträdelser utan i stället inriktas mot den grövre brottsligheten. Lagrådet har i det nu aktuella ärendet (prop. s. 49 f) påpekat, att i fortsättningen olika regler skulle kunna komma att gälla i fråga om åtal vid automatmissbruk, beroende på vilken typ av nyttighet angreppet avser. Lagrådet finner detta onöjaktigt och anvisar olika vägar att komma till rätta med problemet. Departementschefen (prop. s. 54) har å sin sida anfört bl. a. att automatmissbruk, som avser ringa värden, praktiskt taget alltid kommer att omfattas av 9 kap. 2 § andra stycket och alltså också bli föremål för särskild åtalsprövning. Departementschefen finner att en sådan ordning är sakligt motiverad och innebär en förenkling. Någon sådan ändring som lagrådet förordat har därför inte föreslagits i propositionen.

Utskottet vill understryka att de motiv som låg bakom införandet år 1976 av den särskilda åtalsprövningsregeln alltjämt äger full aktualitet. Det vore därför naturligtvis olyckligt om det nu framlagda förslaget, som syftar till att undanröja en hittillsvarande oklarhet, samtidigt skulle få till följd att fler brott av mindre allvarlig beskaffenhet behövde utredas och åtalas. Emellertid delar utskottet departementschefens bedömning att flertalet fall av enklare automatmissbruk är av den typ som kan antas falla in under 9 kap. 2 § andra stycket BrB. Åtalsprövning skall då ske enligt 9 kap. 12 § andra stycket. Utskottet vill framhålla att, i de fåtal fall där gärningarna inte är av den typen, de kan antas vara mera särpräglade även om de avser mindre värden; det kan alltså finnas skäl att sådana gärningar bör prövas närmare. Utöver det sagda föranleder saken inte något vidare uttalande från utskottets sida.

Vad därefter gäller förslaget i propositionen till ändring i 10 kap. 7 § BrB om *olovligt brukande* motiveras detta av att den tekniska utvecklingen bl. a. lett till nya möjligheter till vissa dispositioner som inte kan lämnas obeivrade. Främst åsyftas möjligheten att trots ett geografiskt avstånd ta sig in i ett datorsystem via en datorförbindelse och på så sätt olovligen utnyttja någon annans datoranläggning, s. k. tidsstöld. Enligt förslaget slopas det nu gällande kravet att gärningsmannen skall ha den olovligt brukade saken i sin besittning.

I motion 250 hemställer motionären, under hänvisning till lagrådets yttrande i ärendet, att en annan lagteknisk lösning väljs, nämligen att det – vid sidan av huvudbestämmelsen som innehåller kravet på besittning – införs en särskild bestämmelse om olovligt brukande av anläggning för automatisk informationsbehandling oavsett besittningsförhållande. Som skäl anförs att det är osäkert vilka följder det kan få att besittningskravet helt mönstras ut ur gärningsbeskrivningen för olovligt brukande.

De av motionären framförda farhågorna överensstämmer med synpunkter som förts fram av lagrådet. Lagrådet har därjämte ställt sig tveksamt till regeringsförslaget från rättssystematiska utgångspunkter. Departementschefen har till bemötande av vad lagrådet anfört bl. a. uttalat att det saknas anledning att befara att det skulle medföra några oönskade konsekvenser att mönstra ut besittningsrekvisitet när det gäller olovligt brukande (prop. s. 56). Det synes, menar han, inte ens teoretiskt gå att konstruera exempel på några icke straffvärda gärningar som med en sådan ändring skulle falla inom det straffbara området. Redan kravet på att handlandet i fråga skall ha förorsakat skada eller i vart fall olägenhet för att vara straffbart torde, anför han, utesluta att icke straffvärda gärningar skulle kunna medföra ansvar.

Utskottet konstaterar att det saknas anledning till erinran mot syftet med den föreslagna ändringen eller mot tanken att uppnå detta syfte genom att utvidga tillämpningsområdet för 10 kap. 7 § BrB om olovligt brukande. När det gäller frågan om den lämpligaste lagtekniska lösningen anser utskottet, i likhet med departementschefen, att det knappast finns anledning att befara några onöjaktigheter i den praktiska tillämpningen om kravet på besittning tas bort ur bestämmelsen.

Med hänsyn härtill och då regeringsförslaget från rent lagteknisk synpunkt är att föredra tillstyrker utskottet bifall till propositionen i nu berörd del och avstyrker bifall till motionen. Utskottet vill i sammanhanget uttala att utskottets ställningstagande i fråga om utformningen av stadgandet om olovligt brukande inte innefattar någon bedömning av frågan om det – från rättssystematiska eller andra synpunkter – är lämpligt eller ej att i andra sammanhang utmönstra kravet på besittning.

Ocker

Utskottet har inte funnit anledning till erinringar mot det genom propositionen framlagda förslaget till ändringar i 9 kap. 5 § BrB om s. k. kreditocker.

Utskottet tillstyrker bifall till propositionen även i denna del.

Utskottet anser att tidpunkten för den nya lagstiftningens ikraftträdande bör bestämmas till den 1 juli 1986.

Hemställan

Utskottet hemställer

1. beträffande *olovligt brukande*

att riksdagen med avslag på motion 1985/86:250 antar 10 kap. 7 § i det genom proposition 1985/86:65 framlagda förslaget till lag om ändring i brottsbalken,

2. att riksdagen antar det under moment 1 nämnda lagförslaget i den mån det inte omfattas av vad utskottet hemställt ovan, dock med den ändringen att tidpunkten för lagens ikraftträdande bestäms till den 1 juli 1986,

3. att riksdagen antar det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i datalagen (1973:289), dock med den ändringen att tidpunkten för lagens ikraftträdande bestäms till den 1 juli 1986.

Stockholm den 18 februari 1986

På justitieutskottets vägnar

Karin Ahrland

Närvarande: Karin Ahrland (fp), Arne Nygren (s), Hans Pettersson i Helsingborg (s), Björn Körlof (m), Helge Klöver (s), Gunilla André (c), Ulla-Britt Åbark (s), Sven Munke (m), Lars-Erik Lövdén (s), Hans Göran Franck (s), Arne Svensson (m), Birthe Sörestedt (s), Elving Andersson (c), Bengt-Ola Ryttar (s) och Lars Sundin (fp).